

**Ekshibicjonizm społeczny w Internecie
Motywy i potencjalne zagrożenia
dla zdrowia
i bezpieczeństwa młodzieży**

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3667

50^{lat} **Uniwersytetu**
Śląskiego
w Katowicach

**Ekshibicjonizm społeczny w Internecie
Motywy i potencjalne zagrożenia
dla zdrowia
i bezpieczeństwa młodzieży**

**Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz
Karina Leksy**

Redaktor serii: Pedagogika
Ewa Wysocka

Recenzent
Magdalena Piorunek

Redakcja: Agnieszka Markowska

Projekt okładki i stron działowych: Tomasz Bagiński

Korekta: Lidia Szumigala

Łamanie: Marek Zagniński

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3194-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3195-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,25. Ark. wyd. 14,5.
Papier offset kl. III, 90 g Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Wstęp (<i>Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy</i>)	9
--	---

Rozdział 1

Przestrzeń wirtualna jako nowe środowisko socjalizacyjne

Karina Leksy

1.1. Kultura popularna — ustalenia definicyjne	17
1.2. Dyskusja wokół kultury popularnej	21
1.3. Socjalizacja w popkulturze	27
1.4. Nowe media	29
1.5. Media społecznościowe	35
1.6. Autoprezentacja i tendencje narcystyczne użytkowników portali społecznościowych jako przejaw społecznego ekshibicjonizmu	40

Rozdział 2

Zagrożenia związane z korzystaniem z Internetu

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz

2.1. Uzależnienie od Internetu	51
2.2. Cyberbullying	53
2.3. Grooming — pedofilia w Internecie	57
2.4. Seksting i cyberpornografia	59
2.5. Budowanie sieciowej tożsamości a wirtualne znajomości	63

Rozdział 3

Adolescencja — między dzieciństwem a dorosłością

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz

3.1. Prawidłowości rozwojowe w okresie adolescencji — wybrane zagadnienia	71
---	----

3.2. Kryzys adolescencyjny	76
3.3. Młodzież w świecie ponowoczesnym	79

Rozdział 4

Metodologiczne podstawy badań własnych

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy

4.1. Problematyka badawcza	85
4.2. Metoda, technika i narzędzie badawcze	90
4.3. Procedura badawcza	91
4.4. Dobór próby badawczej	92

Rozdział 5

Diagnoza aktywności młodzieży gimnazjalnej w przestrzeni wirtualnej

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy

5.1. Znaczenie Internetu w życiu badanej młodzieży	97
5.2. Zachowania podejmowane przez badaną młodzież w świecie wirtualnym	105
5.3. Sposoby autoprezentacji badanej młodzieży w Internecie	109
5.4. Psychospołeczne funkcjonowanie badanej młodzieży a podejmowana przez nią aktywność w Internecie	113
5.5. Dostrzegane przez gimnazjalistów zagrożenia związane z korzystaniem z Internetu	123
5.6. Zachowania mające wpływ na bezpieczeństwo podejmowane przez badaną młodzież w przestrzeni wirtualnej	135
5.7. Problemy w funkcjonowaniu biopsychospołecznym doświadczane przez gimnazjalistów w aspekcie użytkowania Internetu	138
5.8. Rola rodziców w zakresie korzystania przez badanych z Internetu	147

Rozdział 6

Korzystanie z Internetu przez młodzież gimnazjalną
w kontekście zagrożeń z nim związanych — weryfikacja hipotez

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy

6.1. Postrzeganie zagrożeń w Internecie a płeć respondentów	155
6.2. Czas spędzany na korzystaniu z Internetu a postrzeganie przez młodzież zagrożeń z nim związanych	156
6.3. Ekshibicjonizm społeczny w Internecie a płeć badanych oraz czas spędzany w sieci	157
6.4. Osiągnięcia szkolne badanych a czas spędzany w Internecie	158
6.5. Występowanie problemów zdrowotnych oraz aktywność fizyczna respondentów a czas spędzany na korzystaniu z Internetu	160

6.6. Kontrola rodzicielska aktywności respondentów w sieci a wykształcenie rodziców	161
6.7. Sposób korzystania z Internetu a miejsce zamieszkania respondentów . . .	163
Podsumowanie (<i>Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy</i>)	165
Aneks 1	171
Aneks 2	185
Bibliografia	199
Summary	209
Zusammenfassung	209

Wstęp

Nie ulega wątpliwości, że współcześnie „kształtuje się nowa kultura, kultura wirtualnej rzeczywistości, w której zdigitalizowane sieci multimodalnej komunikacji objęły w takim stopniu wszystkie ekspresje kulturowe i doświadczenia osobiste, iż uczyniły wirtualność podstawowym wymiarem naszej rzeczywistości”¹. Co więcej, wydaje się, że świat wirtualny staje się coraz bardziej powszechnym, naturalnym, a niejednokrotnie, wręcz dominującym elementem środowiska życia². Świadomość ta jest szczególnie istotna w kontekście znaczenia środowiska i jego wpływów na proces wychowania i kształtowanie osobowości człowieka³. Człowiek bowiem jest „nieodłącznym elementem środowiska i jego egzystencja we wszystkich fazach życia pozostaje w nierozzerwalnych z nim związkach”⁴. Stanisław Kowalski podkreślał, że z punktu widzenia socjologii i pedagogiki, odniesienie środowiska do danej jednostki ludzkiej polega na wyodrębnieniu z niego tych elementów rzeczywiście jej dotyczących i stanowiących układ bodźców, których wpływom ona podlega⁵. Autor ten wyróżnił trzy płaszczyzny środowiska: przyrodniczą, kulturową i społeczną. One poprzez wzajemne powiązanie składają się na całokształt środowiska człowieka⁶. Idea środowiska stanowi zatem istotną kategorię pojęciową w pedagogice społecz-

¹ M. CASTELLS: *Spoleczeństwo sieci*. Warszawa 2011, s. 21.

² Jak podaje Ewa Marynowicz-Hetka, „środowisko życia” jest rozumiane jako „wszystkie możliwe konfiguracje elementów środowiska, w którym przebywa jednostka ludzka”. E. MARYNOWICZ-HETKA: *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*. T. 1. Warszawa 2009, s. 54.

³ A. KAMIŃSKI: *Środowisko wychowawcze — kłopoty definicyjne*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974, nr 4. Podano za: S. KAWULA: *Pedagogika społeczna w ujęciu Aleksandra Kamińskiego (1903—1978)*. W: *Pedagogika społeczna. Dokonania — aktualność — perspektywy*. Podręcznik akademicki dla pedagogów. Red. S. KAWULA. Toruń 2009, s. 212.

⁴ E. SYREK, K. BORZUCKA-SITKIEWICZ: *Edukacja zdrowotna*. Warszawa 2009, s. 41.

⁵ S. KOWALSKI: *Socjologia wychowania w zarysie*. Warszawa 1974, s. 67.

⁶ TENŻE: *Socjologia wychowania w zarysie*. Warszawa 1986, s. 69—70.

nej⁷, na gruncie której jest ono rozumiane jako „elementy struktury przyrodniczej, kulturowej i społecznej, które oddziałują na jednostkę stale lub przez dłuższy czas, lub krótko, lecz ze znaczną siłą, jako system bodźców o charakterze samorzutnym lub zorganizowanym”⁸. Bez wątplenia środowisko, w którym żyje człowiek może mieć rozmaity wpływ na jego funkcjonowanie — może ułatwiać bądź utrudniać realizację codziennych czynności, może wywierać dodatni lub ujemny wpływ na jego samopoczucie i zachowania⁹. Środowisko odgrywa również ogromną rolę w procesie socjalizacji, stąd też dla pedagoga niezwykle ważne jest poznanie szeroko rozumianego kontekstu środowiskowego, w którym proces ten zachodzi. Nie ulega wątpliwości, że dzisiaj znaczącym środowiskiem życia i funkcjonowania jednostki coraz częściej staje się przestrzeń internetowa. Zatem, korzystanie z nowych technologii, w tym zwłaszcza z mediów społecznościowych, sprawia, że stają się one jednym ze środowisk socjalizacyjnych, niemal równorzędnym ze środowiskiem rodziny czy szkoły¹⁰. Maciej Tanaś, wskazując na „trójpoziomowy” model współczesnego życia osób w wieku rozwojowym, który obejmuje świat rzeczywisty, medialny i wirtualny, zwraca szczególną uwagę na dużą siłę oddziaływania przestrzeni wirtualnej na wyobrażenia młodego człowieka o świecie realnym¹¹. Z kolei Agnieszka Gromkowska-Melosik zauważa, że doświadczenia zdobyte w Internecie w większym stopniu wpływają na kształt tożsamości jednostki aniżeli te, które są jej udziałem w świecie społecznym¹². Reasumując, w obliczu świadomości jak ważnym środowiskiem życia jest dziś przestrzeń wirtualna, pedagog społeczny nie może pozostać wobec niej obojętny, tym bardziej że dominacja świata mediów w życiu dzieci i młodzieży ma ogromne znaczenie dla rozwoju procesów poznawczych, jak również dla rozwoju emocjonalnego i społecznego¹³. Dlatego też diagnoza tego środowiska, zrozumienie zasad jego funkcjonowania i wpływu na kondycję młodego pokolenia, jak również „dbałość o wymiar profilaktyczny bodźców tak rozumianego środowiska życia jednostki staje się istotnym zadaniem pedagogów społecznych”¹⁴.

⁷ A. RADZIEWICZ-WINNICKI: *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*. Warszawa 2008, s. 153.

⁸ E. SYREK, K. BORZUCKA-SITKIEWICZ: *Edukacja zdrowotna...*, s. 41.

⁹ A. BAŃKA: *Spoleczna psychologia środowiskowa*. Warszawa 2002, s. 25.

¹⁰ J. PYŻALSKI: *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków 2012, s. 39.

¹¹ M. TANAŚ: *Wstęp*. W: *Pedagogika @ środki informatyczne i media*. Red. M. TANAŚ. Warszawa—Kraków 2004, s. 9.

¹² A. GROMKOWSKA-MELOSİK: *Cyber-kobieta, czyli o wirtualnych symulacjach istnienia*. W: *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*. Red. A. GROMKOWSKA-MELOSİK. Poznań, Leszno 2007, s. 270.

¹³ E. MARYNOWICZ-HETKA: *Pedagogika społeczna...*, s. 63.

¹⁴ Tamże.

Jak już wspomniano, korzystanie z Internetu i utrzymywanie wirtualnych kontaktów społecznych zaczyna być coraz częściej elementem codziennego życia społecznego jednostek¹⁵. Przypuszcza się wręcz, że obszar Internetu, szczególnie dla młodych osób, jest środowiskiem stałym i pewnym¹⁶. Jonathan Zimmerman z New York University zauważa, że niemal trzy czwarte amerykańskich nastolatków spędza każdą chwilę wolnego czasu przed ekranem komputera, komunikując się za pośrednictwem Facebooka czy portalu MySpace. Jego zdaniem, nie są oni w stanie funkcjonować bez wysyłania i otrzymywania elektronicznych sygnałów dźwiękowych lub wizualnych¹⁷. Z kolei w Polsce — zgodnie z raportem *Diagnoza społeczna 2015* — liczba osób korzystających z Internetu podwoiła się w ciągu ostatnich 10 lat, przy czym zdecydowanie najaktywniejszymi użytkownikami nowych technologii są osoby młode, szczególnie te, które jeszcze się uczą lub studiują — w grupie w wieku 16—24 lat z sieci nie korzysta tylko 1 na 40 osób. Korzystanie z Internetu jest dodatkowo silnie związane z posiadaniem telefonu komórkowego — wśród posiadaczy smartfonów korzystanie z sieci deklaruje 93%, a najczęściej posiadają je osoby znajdujące się w grupie wiekowej do 24. roku życia¹⁸. Jedną z najpopularniejszych kategorii tematycznych w polskim Internecie są *social media* — 99% internautów odwiedza w miesiącu przynajmniej jeden serwis typu społecznościowego, a 93% z nich ma profil w takim serwisie¹⁹. Co więcej, już w roku 2001 raport opublikowany przez Pew Research Center wskazywał, że świat Internetu stanowi „tętniące życiem uniwersum społeczne”²⁰, a wielu jego użytkowników deklarowało dużą satysfakcję z kontaktów łączących ich ze społecznościami internetowymi. Badanie to wykazało również, że 84% wszystkich użytkowników sieci angażowało się w jakąś formę kontaktu lub aktywności w ramach społeczności internetowych. Okazało się przy tym, iż wśród osób, które w największym stopniu były zainteresowane uczestnictwem w życiu społeczności internetowych, znaleźli się członkowie grup wyznaniowych, etnicznych, a w szczególności — grup związanych z propagowaniem określonych stylów życia. Zatem już ponad dekadę temu istniały przesłanki ku

¹⁵ R.V. KOZINETS: *Netografia. Badania etnograficzne online*. Tłum. M. BRZOZOWSKA-BRYWCZYŃSKA. Warszawa 2012, s. 31.

¹⁶ M. BIEDROŃ: *Wpływ kultury indywidualizmu na relacje między rodzicami i dziećmi*. W: *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa*. Red. J. IZDEBSKA, J. SZYMANOWSKA. Białystok 2009, s. 254—255.

¹⁷ Z. BAUMAN: *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków 2011, s. 12—13.

¹⁸ D. BATORSKI: *Technologie i media w domach i w życiu Polaków*. W: *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Rada Monitoringu Społecznego*. Red. J. CZAPIŃSKI, T. PANEK. Warszawa 2015, s. 363—366.

¹⁹ H. ŚWIERCZEWSKA, S. PLISZKA: *Prywatność i własny wizerunek w przestrzeni social media*. Polskie Badania Internetu. <http://pbi.org.pl/aktualnosci/prywatnosc-i-wlasny-wizerunek.pdf> [dostęp: 2.11.2016].

²⁰ Tamże, s. 29.

temu by przyjąć, iż „społeczności internetowe staną się częścią codziennych doświadczeń jednostek w świecie wirtualnym”²¹. Coraz więcej wymiarów życia społecznego funkcjonuje w Internecie, pojawia się w nim lub zupełnie przenosi do niego, zaś granica pomiędzy tym, co realne a tym, co wirtualne staje się niejasna, a czasem wręcz nieistotna²². Zatem przemianie ulega przestrzeń społeczna, jak również społeczny kontekst, w którym znajduje się obecnie człowiek. „Następuje globalizacja, dystans w przestrzeni fizycznej nie izoluje już jednostek, bliskość nie sprzyja kontaktom, dostęp do informacji w sieci jest bardzo łatwy”²³. Ponadto, relacje i powiązania w przestrzeni wirtualnej coraz intensywniej determinują zachowania społeczne jednostek, zarówno jako obywatele i konsumentów, jak i przyjaciół, krewnych oraz istot społecznych w ogóle. Internet służy również zaspokajaniu wielu potrzeb społecznych człowieka, co sprawia, że wirtualną przestrzeń postrzega się i analizuje w kategoriach społeczeństwa. To z kolei powoduje — jak zauważają Andrzej Nowak i Krzysztof Krejtz — że warto badać zjawiska społeczne zachodzące w sieci²⁴, tym bardziej jeśli dotyczą socjalizacji i wychowania dzieci i młodzieży.

Opisane wyżej zjawiska obserwowane w relacjach człowiek vs. technologie cyfrowe stwarzają nowy obszar dla formułowania postulatów pedagogicznych związanych z potrzebą budowania wielostopniowych programów edukacyjnych i profilaktycznych. Coraz częściej zwraca się uwagę na konieczność wdrożenia szerokiego programu edukacji do mediów, którego celem nie byłoby ograniczenie kontaktu człowieka z nowymi technologiami, lecz nauka takiego z nich korzystania, aby służyły one dobru człowieka²⁵. Stanowisko to było też punktem wyjścia do napisania niniejszej pracy, która w założeniu miała stanowić teoretyczną i empiryczną bazę dla podejmowania różnego typu inicjatyw edukacyjnych.

Książka jest podzielona na sześć komplementarnych rozdziałów. Trzy pierwsze z nich obejmują metaanalizę zagadnień teoretycznych będących podbudową dla przeprowadzonych badań własnych. W rozdziałach tych opisano kwestie związane z definiowaniem i krytyką kultury popularnej, funkcjonowaniem nowych mediów, ze szczególnym uwzględnieniem mediów społecznościowych, a także charakterystyką najważniejszych zagrożeń internetowych. Część teoretyczna koncentruje się też na prawidłowościach dotyczących przebiegu okresu adolescencji, ponieważ to właśnie osoby w tym wieku były podmiotem podjętych rozważań. W rozdziale czwartym opisane zostały metodologiczne

²¹ R.V. KOZINETS: *Netografia...*, s. 29—30.

²² A. NOWAK, K. KREJTZ: *Internet z perspektywy nauk społecznych*. W: *Społeczna przestrzeń internetu*. Red. D. BATORSKI, M. MARODY, A. NOWAK. Warszawa 2006, s. 18.

²³ Tamże, s. 5.

²⁴ Tamże, s. 7.

²⁵ M. JĘDRZEJKO, D. MORAŃSKA: *Pulapki współczesności. Część I: Cyfrowi tubylcy. Socjopedagogiczne aspekty nowych technologii cyfrowych*. Dąbrowa Górnicza—Warszawa 2013, s. 50.

podstawy badań własnych, zaś rozdziały piąty i szósty zawierają analizę przeprowadzonych eksploracji, które miały charakter diagnostyczno-weryfikacyjny i zmierzały do ustalenia typologii zachowań podejmowanych w przestrzeni wirtualnej przez uczniów szkół gimnazjalnych, a także określenia potencjalnych konsekwencji społecznych i zdrowotnych tych zachowań. Empiryczną część pracy zamykają wnioski z przeprowadzonych badań z zaakcentowanym elementem wskazań dla praktyki pedagogicznej, ponieważ publikacja w założeniu przeznaczona jest nie tylko dla teoretyków pedagogiki i nauk pokrewnych, ale też dla praktyków zajmujących się szeroko rozumianą działalnością profilaktyczną i edukacją medialną. Wyrażamy zatem nadzieję, że w tym obszarze okaże się ona również przydatna.

*

Dziękujemy Pani Magister Agnieszce Sudoł i Panu Magistrowi Zbigniewowi Lubasowi za pomoc w przeprowadzeniu badań oraz okazaną życzliwość. Składamy także serdeczne podziękowania recenzentce niniejszego opracowania — Pani Profesor Magdalenie Piorunek za niezwykle cenne uwagi i sugestie. Słowa wdzięczności kierujemy także do Pani Profesor Ewy Syrek, która niezmiennie motywuje nas do pracy i wspiera w podejmowanych wysiłkach. Pomoc Pani Profesor jest dla nas bezcenna.

*Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz
Karina Leksy*

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy

Social Exhibitionism in the Internet. Motives and Potential Health and Security Hazards to the Youth

Summary

Currently, the Internet space is becoming an increasingly relevant environment for individuals. Intense use of new technologies, especially the social media, transforms them into a socializing environment which is almost on a par with that of school or family. On this account, it is essential that an extensive educational program be implemented in the media, aiming not to restrict contact with the new technologies, but to educate man in the use of these technologies so that they serve the good of man. This stance was the starting point for writing the following monograph, the purpose of which was to provide a theoretical and empirical foundation for developing various educational initiatives. The book is divided into six complementary chapters. The first three chapters comprise a meta-analysis of the theoretical issues which are the framework for the author's research. Chapter four describes the methodology of research, chapter five and six contain an analysis of the studies with a diagnostic-verifying character, which were aimed at establishing the typology of the behavior of middle school students in the media space and determining its potential social and health consequences. It is a publication not only for the theoreticians of pedagogy and its related sciences, but also for the practitioners dealing with the broadly understood prophylaxis and media education.

Katarzyna Borzucka-Sitkiewicz, Karina Leksy

Sozialer Exhibitionismus im Internet. Seine Beweggründe und potentielle Gefahr für Gesundheit und Sicherheit der Jugend

Zusammenfassung

Der Internetraum wird heutzutage für das Leben und Funktionieren eines Menschen von immer größerer Bedeutung. Da der Mensch neue Technologien, darunter vor allem soziale Medien intensiv ausnutzt, werden diese zu einem solchen Sozialisierungslebensraum, der mit dem Familien- oder Schulumilieu beinahe gleichgestellt werden kann. Deswegen ist es nötig, in die Medien ein Bildungsprogramm einzuführen, das den Kontakt des Menschen zu neuen Technologien nicht begrenzen wird, sondern ihm beibringt, wie man diese Technologien dem Menschen zuliebe verwenden sollte. Diese Betrachtungsweise war der Ausgangspunkt für vorliegende Monografie, die eine theoretische und praktische Basis für verschiedene Bildungsinitiativen werden möchte. Das Buch besteht aus sechs komplementären Kapiteln. Die drei ersten umfassen eine Metaanalyse von theoretischen Fragen, die eine Untermauerung für die von den Verfasserinnen durchgeführten Forschungen waren. Das vierte Kapitel schildert methodologische Grundlagen der eigenen Forschungen, die Kapitel fünf und sechs dage-

gen sind Analyse der eigenen Forschungen, welche bezweckten, die Typologie des Verhaltens von den GymnasiumsSchülern im virtuellen Raum zu bestimmen und auf potenzielle soziale und gesundheitliche Folgen ihres Handelns hinzuweisen. Zu empfehlen ist diese Monografie nicht nur den Theoretikern auf dem Fachgebiet Pädagogik und verwandte Wissenschaften, aber auch denjenigen Praktikern, die weit angelegte prophylaktische Tätigkeit und Medienpädagogik betreiben.